

„GRAMOTA” LUI IVAN CEL GROAZNIC CĂTRE ALEXANDRU LĂPUȘNEANU

Traducere din limba rusă de
Drd. Nicolai ZAGNAT

În acest studiu vă propunem spre lecturare și analiză un document care nu a fost tradus în limba română, referitor la „poruncirea” țarului Ivan al IV-lea „cel Groaznic” către Alexandru „Lăpușneanu”, domn al țării Moldovei, de a permite a trece o danie fără taxe, cu doi însoțitori oficiali: arhidiaconul Ghenadie și comerciantul Vasile Pozdeakov.

Pe 9 septembrie 1558, țarul și marele cneaz Ivan Vasilievici al întregii Rusii a trimis milostenie în Alexandria, Patriarhului Ioachim, în Antiohia Patriarhului Ioachim, în Ierusalim Patriarhului Gherman, în Muntele Sinai, Arhiepiscopului Macarie¹, acestea fiind însoțite de arhidiaconul Ghenadie și comerciantul Vasile Pozdeakov, cu „gramote”²

¹ Doc. nr. 108, în colecția de documente *Посольская книга 1509-1571гг. По связям русского государства с Балканами и Ближним Востоком (Греческие дела. Книга nr. 1)*, Cartea soliilor anilor 1509-1571. Despre legăturile statului rus cu Balcanii și Orientul Apropiat. Chestiuni grecești. Cartea nr. 1, din volumul *Россия и греческий мир в XVI веке (Rusia și lumea greacă în secolul al XVI-lea)*, том 1, Москва, Наука, 2004, pp. 240-241. După editorii acestui volum, *Rusia și lumea greacă în secolul al XVI-lea*, colecția de documente „Cartea soliilor anilor 1509-1571. Despre legăturile statului rus cu Balcanii și Orientul Apropiat. Chestiuni grecești. Cartea nr. 1”, informațiile au fost preluate pentru editare din (РГАДА) *Российский государственный архив древних актов* Ф.52.Оп.1.Кн.1 (Arhiva de stat a Rusiei a actelor străvechi). Acest „Ф.52” (F52) este de fapt denumirea convențională a „Legăturilor Rusiei cu Grecia”.

² Termenul „gramota” (грамота) vine de la grecescul γράμμαта, „scris”, însemnând în legislația rusească veche orice decret, rezoluție, ordin, hotărâre dată în scrisori, spre deosebirea legilor nescrise, pe care Cronica lui Nestor le numește „legile tatălui, obiceiuri, tradiție și moravuri”. Протоіерей Г. Дьяченко „Полный Церковно-Славянскій Словарь (Dicționar complet a slavei bisericesti), Изд. Отчий Дом, Москва, 2001, p. 952. Referitor la clasificarea acestei „gramote” ca document, aceasta este probabil sensul cuvântului „пропускная”, adică „de trecere” sau de „avizare a trecerii”, după tabelul „Предметно-терминологический указатель” (*Indicatorul terminologic al obiectelor*), în vol. *Rusia și lumea greacă în secolul al XVI-lea...*, p. 488.

de trecere în Lituania și „la voievodul valah”³. În nota de subtitlu, editorul menționează: [Alexandru Lăpușneanu]⁴.

Acest document este, cel mai probabil, o înscriere de cancelarie despre dania făcută de țarul Rusiei către patriarhiile Alexandriei, Antiohiei, Ierusalimului și către Muntele Sinai. Cei doi călători, arhidiaconul Ghenadie și comerciantul Vasile Pozdeakov, pe lângă danie au scrisori către Patriarhul Constantinopolului Ioasaf al II-lea, împăratul Sigismund al II-lea August al Lituaniei, sultanul turc Suleiman I și „voievodul valah” (*volob*), adică voievodul Alexandru Lăpușneanu.

Un alt document este adresat direct lui Lăpușneanu de Ivan cel Groaznic, în 1558, septembrie [1-9], cu rugămintea ca „arhidiaconul Ghenadie și comerciantul Vasile Pozdeakov să fie scutiți de vamă pe pământurile sale”⁵.

Titlul documentului este „Aceasta este scrisoarea (cartea) de la arhidiaconul Ghenadie și de la Vasile Pozdeakov către voievodul valah despre autorizarea trecerii”⁶.

Iată textul acestui document:

„De la țarul și marele cneaz Ivan Vasilievici al întregii Rusii (a toată Rusia), al Vladimirusului⁷, al Moscovei⁸, al Novgorodului⁹, țar

³ *Ibidem*, doc. nr. 108, p. 241.

⁴ *Ibidem*, prefața la doc. nr. 108, p. 240.

⁵ *Ibidem*, doc. nr. 116, p. 250.

⁶ *Ibidem*, doc. nr. 116, p. 250.

⁷ Câteva precizări sunt necesare privind acest nume. În istoria Rusiei au fost două cnezate diferite: Cnezatul de Vladimir-Suzdal și Cnezatul de Vladimir-Volânia. Primul a fost cea mai mare formațiune politică în nordul Rusiei în secolele X-XIII, între râurile Oca și Volga. La intersecția căilor comerciale s-au format, în secolele X-XII, orașele Rostov, Belozersk, Iaroslavl, Murom, Suzdal. În 1108, Vladimir Monomahul a înființat cetatea Vladimir de pe râul Kleazma. În 1157, orașul Vladimir devine capitala cnezatului, apoi la jumătatea secolului al XII-lea, cneazul din Vladimir este recunoscut mare cneaz. Andrei Bogoliubski a depus eforturi considerabile pentru a organiza o mitropolie independentă de cea a Kievului. După 1238, Batâi a distrus acest cneaz, astfel valorile culturale și politice au fost preluate de cnezatul Moscovei, în secolele XIV-XV. (Cf. Ф. Брокгауз И. Ефрон, *Энциклопедический словарь* (Dicționar enciclopedic), Москва, Эксмо, 2004, p. 183.

⁸ „Cnezatul Moscovei”, formațiune statală din nord-estul Rusiei, era nucleul teritorial a statului unitar rus cu capitala la Moscova. Ca cneaz s-a desprins din cnezatul Vladimir-Suzdal, la mijlocul secolului al XIII-lea. În 1318 a primit titlul marelui cneaz al Vladimirusului. La mijlocul secolului al XIV-lea, pentru cnejii moscoviți s-a certificat titlul de mare cneaz. Victoria de la Kulikovo a consolidat situația de conducere a marelui cneaz moscovit în pământurile rusești. În interiorul cnezatului

al Kazanului¹⁰, țar al Astrabanului¹¹, stăpân (domn) al Pskovului, marele cneaz al Smolenskului¹², marele cneaz al Tverului¹³, al [ținuturilor] Iugorsk¹⁴, Perm¹⁵, Veatka, Bulgaria¹⁶ și stăpânului (domnului) ținuturilor Livoniene și al altora, stăpân (domn) și marele cneaz al Novgorodului al ținuturilor Nizov¹⁷, Cernigov¹⁸, Reazan¹⁹, Voloțk, Rjev²⁰,

moscovit din prima jumătate a secolului al XIV-lea s-au format domenii (udel), dar conducerea era preluată de cel mai mare dintre moștenitori, care concentra puterea materială și militară. În prima jumătate a secolului al XV-lea, cnezatul moscovit avea 430.000 kilometri pătrați, cu o populație de trei milioane de oameni. Cf. *Ibidem*, pp. 522-523.

⁹ „Novgorod” este republica Novgorod, stat în nordul Rusiei, cu capitala în Marele Novgorod. În 1478 este inclus în statul moscovit. *Ibidem*, p. 544.

¹⁰ „Kazan” este hanatul Kazan, stat în Povoljia (1438-1552), s-a desprins de Hoarda de Aur. În 1487-1521 se aflau în regim de vasalitate față de Rusia, iar din 1524 față de Imperiul Otoman. În finalul campaniilor din 1545-1552, hanul a fost desființat. *Ibidem*, p. 371.

¹¹ „Astrahan” este hanatul Astrahan, un stat tătar (1459-1556) de pe partea de jos a râului Volga. Acesta s-a desprins din componența Hoardei de Aur și avea capitala la Astrahan. În cele din urmă. A fost anexat statului moscovit. *Ibidem*, p. 55.

¹² „Smolensk” a fost un cnezat supus marelui principat a Lituaniei, în 1404-1514, apoi marelui cnezat al Moscovei, iar în 1611-1654 Poloniei. *Ibidem*, p. 693.

¹³ „Tver” sau „marele cnezat Tver” (1246-1485) era situat în nord-estul Rusiei, pe teritoriul părții de sus a râurilor Volga și a afluenților săi. Capitala cnezatului a fost orașul Tver. *Ibidem*, p. 722.

¹⁴ „Iugorsk” este denumirea istorică a regiunii care cuprinde Uralul de Nord și țărmul Oceanului Înghețat. Din secolul al XII-lea s-a aflat sub conducerea Marelui Novgorod, apoi în a doua jumătate a secolului al XV-lea a fost inclus în statul moscovit. *Ibidem*, p. 820.

¹⁵ „Perm” este regiunea care în secolele XIII-XVII cuprindea pământurile de la munții Ural, până la râurile Peciora, Kama, Volga. A fost alipită statului rus, în 1478.

¹⁶ „Bulgaria” reprezintă o altă ramură a bulgarilor, cunoscuți sub denumirea „voljskie” sau „răsăriteni”, care s-au format ca stat în partea estică a Rusiei, pe râul Kama și Volga. În secolele XIV-XV au fost supuși tătarilor, apoi marelui cnezat al Moscovei. *Ibidem*, p. 105.

¹⁷ „Nizov” este denumirea atribuită în secolele XII-XIII de novgorodieni teritoriului situat la sud-est de la Novgorod, în bazinul de sus a râului Volga. În secolele XIV-XVI, pământurile Nizov se numeau o parte a Povoljiei, între râurile Oca și Volga.

¹⁸ Cernigovul a fost ocupat, în 1239, de tătari, apoi în secolele XIV-XVII se afla sub stăpânirea Lituaniei, apoi a Poloniei, iar, în 1686, a Rusiei. *Ibidem*, p. 791.

¹⁹ Cnezatul se afla pe partea de mijloc a râului Oca. În 1521 a fost alipit cnezatului moscovit. *Ibidem*, p. 655.

²⁰ În secolele XIV-XV, acest domeniu a fost obiectul disputei între cnezatul Smolensk, Marele cnezat al Lituaniei, Moscova și Tver. În 1449 a fost inclus în componența cnezatului moscovit. *Ibidem*, p. 629.

Beleusk²¹, Rostov²², Iaroslav²³, Belozersk²⁴, Udorsk, Obdorsk, Kondinsk²⁵ și al altora și stăpân (domn) peste toate ținuturile (al tuturor ținuturilor) Siberiei. Lui Alexandru, Voievodului Bogdanovici, domn al țării Moldovei.

Eu am trimis la patriarhi în Alexandria, în Antiohia și în Ierusalim, la Mormântul Domnului, cu dania mea pe arhidiaconul Ghenadie al Sofiei și cu el pe comerciantul Vasile Pozdeakov. Și tu, arhidiaconului Ghenadie și comerciantului Vasile Pozdeakov, cu dania noastră, care cu ei am trimis marfa (blănurile), am poruncit peste ale tale ținuturi să-i treci cu toți oamenii lui, fără nici o întârziere și ofensă, și vamă, și a altor taxe lor să nu ai a porunci. Dar când arhidiaconul Ghenadie și comerciantul Vasile Pozdeakov vor veni înapoi la noi, tu să poruncești a-i trece către noi fără taxe de asemenea.

Scris la Moscova, anul 7067[1558], luna septembrie²⁶.

²¹ În 1494, acest cnezat este cedat de Principatul lituanian statului moscovit.

²² Dimitrie Donskoi l-a anexat cnezatului moscovit. A fost desființat în secolul al XV-lea. *Ibidem*, p. 646.

²³ Cnezat vechi rusesc în nord-estul Rusiei. În 1463 este desființat și anexat de Ivan al III-lea. *Ibidem*, p. 827.

²⁴ Belozersk era situat în vestul Siberiei, unde trece râul Konda.

²⁵ Kondinsk era situat în vestul Siberiei, unde trece râul Konda.

²⁶ „От ц(а)ря і велико(о) кн(я)зя Івана Васил(ь)евича всея Русіи, Владимирскаго(о), Московскога(о), Ноугорокога(о), царя Казанскога(о), царя Астороханскога(о), г(о)с(у)д(а)ря Псковскога(о), велико(о) кн(я)зя Смоленскаго(о), велико(о) кн(я)зя Тверскаго(о), Югорскога(о), Пермьскаго(о), Вяцкога(о), Болгарскога(о), и вбладателя Ливонскіе земли, и иных, г(о)с(у)д(а)ря и велико(о) кн(я)зя Новгорода Низовскіе земли, Черниговскога(о), Рязанскога(о), Волоцкога(о), Ржевскога(о), Белскаго(о), Ростовьскога(о), Ярославскога(о), Белошзерскога(о), Удорскога(о), Обдорскога(о), Кондинскога(о), и иных, і всея Сибирские земли повелителя. Алеѣандру воеводе Богдановичю, г(о)с(у)д(а)рю земли Молдавские.

Послали есмя во Олѣѣандрію і во Антишхія, и во Иер(у)с(а)лим ко Гробу г(о)с(под)ню х патриархом с своею м(и)лостынею софиискога(о) архидіакона Генад(и)я да с ним купца Васил(и)я Поздякова. И ты б архидіакона Генад(и)я да с ним купца Васил(и)я Поздякова с нашею м(и)л(о)ст(ы)нею, что с ним послано рухляди, велел пропустити через свои земли со всеми его люд ми безо всякога(о) задержан(и)я и шбиды, и мыта б еси и иных пошлин никаких имати у них не велел. А как поедут архидіакона Генад(и)я да с ним купца Васил(и)я Поздяков к нам назад, и ты б нас для велел их пропустити к нам беспошлинно ж. Писана на Москве, лета 7067-г(о), сентября м(е)с(я)ца.” Doc. nr. 116, „Cartea soliilor anilor 1509-1571”, în *Rusia și lumea greacă în secolul al XVI-lea...*, p. 250.

Această scrisoare de avizare a trecerii este documentul propriu-zis adresat „voievodului Alexandru” (*Александру воеводе*). Documentul nu poartă dată, adică ziua emiterii, doar luna și anul: septembrie 1558. Conform editorilor volumului *Cartea soliilor anilor 1509-1571. Despre legăturile statului rus cu Balcanii și Orientul Apropiat („Chestiuni grecești”. Cartea nr. 1)*, acest document a fost scris pe 1-9 septembrie²⁷. Locul emiterii este orașul Moscova²⁸, probabil cancelaria lui Ivan cel Groaznic. Referitor la publicarea acestui document anterior acestei ediții, nu este menționată de editori vreo informație în acest sens, dar avem confirmarea că la acesta fac referire S.M. Kaștanov²⁹ și A.L. Horoșkevici³⁰.

În alte „gramote”, de exemplu în cea către sultanul Suleiman I, Ivan Vasilievici se intitulează „cu milostivirea (mila) lui Dumnezeu țar și mare cneaz...” (*Божию милостью от царя и великого князя*)³¹, iar către regele Sigismund al II-lea al Poloniei folosește aceeași adresare, similară cu cea a lui Alexandru Lăpușneanu: „De la țarul și marele cneaz” (*от царя и великого князя*)³², fiind omisă titulatura „prin milostivirea (mila) lui Dumnezeu” (*Божию милостью*), pe care o găsim în scrisorile adresate către patriarhii ortodocși: Patriarhului Ierusalimului Gherman al II-lea³³, Patriarhului Antiohiei Ioachim al IV-lea³⁴,

²⁷ Комментарии, обоснования датировок грамот и записей, помещенных в „греческой” посольской книге nr. 1 (*Comentariu referitor la identificarea datelor din documente și înregistrări aflate în cartea soliilor grecești*), în Rusia și lumea greacă în secolul al XVI-lea..., prefața la doc. nr. 116, p. 250.

²⁸ *Ibidem*, prefața la doc. nr. 116, p. 250.

²⁹ Сведения об изданиях, пересказах и упоминаниях текстов документов помещенных в греческой посольской книге nr. 1 (*Informații despre editarea, povestirea și menționarea textelor în documentele cărții grecești a soliilor*), în Rusia și lumea greacă în secolul al XVI-lea..., doc. 116, p. 329; С.М. Каштанов, Эволюция великокняжеского и царского титула в грамотах афонским монастырям XVI в. Россия и христианский Восток (Evoluția titlului de mare cneaz și țar în documentele adresate către mănăstirile atonite în secolul al XVI-lea din Rusia și Orientul ortodox), Москва, 1997, Вып.1, p. 118.

³⁰ *Ibidem*, p. 329; А.Л. Хорошкевич, Россия в системе международных отношений середины XVI века (*Rusia în sistemul relațiilor internaționale la mijlocul secolului al XVI-lea*), Москва, 2003, p. 225.

³¹ *Ibidem*, doc. nr. 117, *Cartea soliilor anilor 1509-1571*, în *Rusia și lumea greacă în secolul al XVI-lea...*, p. 251.

³² *Ibidem*, doc. nr. 115, p. 249.

³³ *Ibidem*, doc. nr. 110, p. 243.

³⁴ *Ibidem*, doc. nr. 111, p. 244.

Patriarhului Constantinopolului Ioasaf al II-lea³⁵ și Patriarhului Ioachim al Alexandriei³⁶.

Titulatura lui Ivan Vasilievici este foarte somptuoasă, cu o mulțime de ținuturi nominalizate. În primul rând, el se numește „țar” (*царь*), în comparație cu predecesorii săi care se intitulează „marele stăpân (domn)”³⁷ (*великий государь*). Ivan al IV-lea poartă permanent acest titlu după 1547, urmând ritualul împăraților bizantini. El își adaugă următoarele titulaturi: „țar al Kazanului”, „țar al Astrahanului”, „stăpân al ținuturilor Livoniene” și „stăpân peste toate ținuturile Siberiei”. Aceste noi titulaturi sunt, de fapt, cuceririle țarului: Țaratul Kazanului a fost cucerit în urma participării personale ale lui Ivan Vasilievici la campania militară din 1552, iar Astrahanul a fost cucerit în 1557.

Termenul „întregii” sau „a toată Rusia” (*вс[е]а[я] Рус[с]и*)³⁸ va fi folosit până la Ivan cel Groaznic, acesta incluzând celelalte cnezate și ținuturi anexate de Vasile al III-lea în urma cuceririlor sale.

Alexandru este numit „domn al țării Moldovei” și îi este atribuit titlul de voievod. Editorii acestui document fac următoarea mențiune despre Alexandru Lăpușneanu: „[Petru]³⁹ Alexandru [IV] Bogdanovici⁴⁰ [Lăpușneanu]”.

Arhidiaconul Ghenadie și comerciantul Vasile Pozdeakov au ajuns la Constantinopol „nu mai târziu de august-septembrie 1559”⁴¹. În scurt timp, arhidiaconul Ghenadie moare la Constantinopol⁴², iar Vasile Pozdeakov a plecat la patriarhia Alexandriei, Ierusalimului, Antiohiei și la Muntele Sinai. Acesta revine la Moscova pe 11 aprilie

³⁵ *Ibidem*, doc. nr. 113, p. 246.

³⁶ *Ibidem*, doc. nr. 109, p. 241.

³⁷ *Ibidem*, doc. nr. 48, p. 166.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Acest nume îl explică Constantin C. Giurescu: „Alexandru Lăpușneanu se numea înainte de domnie Petrea stolnicul”. Cf. Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, Editura Bic All, București, 2007, p. 136.

⁴⁰ Bogdanovici era fiul lui Bogdan al III-lea, „fiu nelegitim al lui Bogdan al III-lea cu doamna Anastasia (din ținutul Lăpușnei, se pare)”. Cf. *Ibidem*, p. 136.

⁴¹ *Комментарии, обоснования...* (*Comentariu referitor...*), în Rusia și lumea greacă în secolul al XVI-lea..., p. 312.

⁴² *Ibidem*, p. 311. În diploma din noiembrie 1560, Patriarhul Constantinopolului Ioasaf al II-lea înștiința pe Ivan al IV-lea despre moartea arhidiaconului Ghenadie (doc. nr. 121, p. 255).

1561⁴³. Mențiuni despre trecerea lor prin Moldova nu sunt amintite. Dar avem o consemnare a „ieromonahului domn Iosif”⁴⁴, că lui Vasile Pozdeakov, în Lituania, i-au luat blănuri de samur. Acest fapt ne indică că acești pelerini au urmat probabil drumul comercial cunoscut, prin Lvov sau Kiev, vizitând cetățile Moldovei și ajungând apoi la Constantinopol.

⁴³ *Ibidem*, p. 311; doc. nr. 120, în *Cartea soliilor anilor 1509-1571...*, în *Rusia și lumea greacă în secolul al XVI-lea...*, p. 254.

⁴⁴ *Ibidem*, doc. nr. 123, p. 260.